

flamencos maar beperkt te kaderen binnen het bestaande onderzoek, is het voor de lezer niet makkelijk in te schatten hoe uitzonderlijk of gangbaar de patronen zijn die Jiménez Montes schetst in vergelijking met andere migrantengroepen in Sevilla of andere groepen Vlaamse-Nederlandse of Duitse migranten in Spanje of andere Europese regio's. Desalniettemin is dit een rijke microgeschiedenis die veel inspiratie en aanzetten biedt voor debat en nieuwe onderzoek.

Janna Everaert, Universiteit Gent en Vrije Universiteit Brussel

Judith Noorman en Robbert Jan van der Maal, *Het unieke memorieboek van Maria van Nesse (1588-1650). Nieuwe perspectieven op huishoudelijke consumptie* (Amsterdam: Amsterdam University Press 2022). 328 p. ISBN 9789463725996.

DOI: 10.52024/tseg.14479

Vrouwen zijn niet altijd even makkelijk in historische bronnen terug te vinden. Het bestuderen van hun (huishoud)kasboeken maakt daarom steeds meer opgang in het wetenschappelijk onderzoek over vrouwen en huishoudens. Waar huishoudkasboeken voorheen werden beschouwd als tekenen van onderdrukking en ondergeschiktheid, zien onderzoekers nu steeds meer hoe kasboeken ook spreken van kracht en toe-eigening. Het gaat namelijk lang niet altijd om de verantwoording van zakgeld tegenover een echtgenoot, zoals lang gedacht, maar vaak juist om een middel om zelf controle te houden over financiële verantwoordelijkheden, en dat letterlijk in het handschrift van de vrouw zelf. Belangrijker nog, deze bronnen geven uniek inzicht in het dagelijks leven, in aanvulling op of in plaats van (veel schaarsere) egodocumenten.

Een rijke bron is ook zeker het memorieboek van Maria van Nesse, een rijke ongetrouwde vrouw in zeventiende-eeuws Alkmaar. In de introductie van *Het unieke memorieboek* beschrijven Judith Noorman en Robbert Jan van der Maal hoe zij het memorieboek op het spoor kwamen in het Belgische Mons, waar het Alkmaarse stuk door vererving terecht gekomen was, en hoe zij onmiddellijk het potentieel ervan herkenden. De auteurs hebben er goed aan gedaan het onder de aandacht te brengen van een breder publiek. Maria van Nesse heeft, blijkt uit de rest van het boek, al haar uitgaven minutieus opgeschreven,

met bovendien nog allerlei persoonlijke notities erbij: van de naam van de leverancier van boter tot de verkoop van juwelen en van het schoonmaken van schilderijen tot een recept voor pannenkoeken. Het gaat dan ook om een memorieboek, een type dat een bredere inhoud heeft dan bijvoorbeeld een kas- of rekenboek. Hoewel we geen portret hebben van Maria van Nesse, kleurt haar memorieboek ons beeld van haar leven en van het leven in haar stad op unieke wijze in.

Het wie, wat, waar, wanneer en waarom van haar uitgaven en notities wordt in het boek in verschillende thematische hoofdstukken uiteengezet: haar levensloop, woonsituatie en familie; een uitgebreide bronbeschrijving; haar huishoudelijke consumptie en tot slot haar betrokkenheid bij de Katholieke kerk. Dit alles in een lijvig, maar toegankelijk en prachtig vormgegeven boek. De hoofdstukken zijn afzonderlijk te lezen en het boek is voorzien van een register van plaats- en persoonsnamen. De auteurs hebben zich veel moeite getroost om de leefwereld van Maria van Nesse tot leven te brengen met een enkele infographics en allerlei afbeeldingen van schilderijen en museale objecten die zouden kunnen lijken op wat Maria in haar memorieboek beschrijft. Veel van die objecten waren overigens samen met het memorieboek zelf in het Stedelijk Museum Alkmaar te bewonderen tijdens de tentoonstelling 'Rijk & onafhankelijk. Maria van Nesse (1588-1650)' van 26 november 2022 t/m 19 maart 2023.

Allerlei onderwerpen die normaal aan het oog van de historicus zijn onttrokken, passeren de revue: Maria's zorg voor en gesteggel met dienstmeisjes, haar bestelling van schilderijen, gesprekken en onderhandelingen met stadsgenoten van lagere klassen, Maria's uitgebreide garderobe, de diners die ze gaf, de geschenken die ze uitdeelde en de spullen die ze leende van familie, om van haar huiselijke routines rond koken, schoonmaken, bidden en handwerken nog maar te zwijgen. Wie een zo brede en haast alomvattende keur aan onderwerpen voor een breed publiek wil ontsluiten, moet concessies doen. Het boek is doorspekt met voorbeelden, aantallen, uitzonderingen en regels. Zo komen we te weten welke perenrassen haar zus in de tuin had en dat Maria zelf een tafelkleed bezat van 55 gulden. Op zich zijn dat wetenswaardigheden voor de historicus, maar de hoeveelheid informatie maakt dat het boek wel wat van de hak op de tak springt en minder goed leesbaar is voor de leek. Het feit dat Maria alleen opschreef wat geld kostte, zorgt er bovendien voor dat er nog steeds veel aannames gedaan moeten worden over het leven eromheen: 'ieder zichzelf respecterend huishouden had een goedgevulde

linnenkast' en 'wellicht kwamen deze producten van haar landerijen'. Gelukkig nemen de auteurs de lezer daar goed in mee.

Een ander gevolg van de brede keur aan onderwerpen en de keuze voor een niet-academische toon, is dat er veel losse conclusies worden getrokken. Onderwerpen als hiërarchie binnen het huishouden, katholieke identiteit, *conspicuous consumption*, wederzijds geschenken geven, de tweedehandsmarkt en prijsveranderingen worden allemaal kort aangestipt. De debatten, concepten en historiografie om de thema's heen ontbreken grotendeels. Zo is het memorieboek van Maria van Nesse weliswaar uniek in zijn uitgebreide beschrijvingen, maar zijn er weldegelijk meer studies over huishoudkasboeken en eliteconsumptie in de vroegmoderne lage landen. Wat dat betreft is ook de voortdurend herhaalde nadruk op de uniciteit van het memorieboek maar ten dele terecht. De duiding van de posten in Maria's boek zou bijvoorbeeld baat hebben gehad bij een verdere uitwerking van het fenomeen memorieboek binnen de Nederlandse samenleving. Ook vergelijkende literatuur over alleenstaande vrouwen, familierelaties en huishoudmanagement zouden het uitzonderlijke leven van Maria van Nesse als ongehuwde katholiek beter in historisch perspectief hebben kunnen plaatsen.

Toch is *Het unieke memorieboek* een *must read* voor iedereen die geïnteresseerd is in vroegmoderne geschiedenis, of dat nu is op het gebied van vrouwen en elites of loon, consumptie, cultuur, religie of stedelijkheid. Met een encyclopedische breedte én toegankelijkheid is het een daadwerkelijk unieke ontsluiting van twintig jaar aan zeventiende-eeuwse dagelijkse uitgaven en gebeurtenissen. En voor wie nog verder wil duiken in de leefwereld van Maria van Nesse, is er de geheel gedigitaliseerde en getranscribeerde versie van het memorieboek op de website van het Regionaal Archief Alkmaar. Hopelijk biedt deze publicatie aanleiding voor nog veel meer onderzoek naar het dagelijks leven in vroegmodern Nederland.

Rozemarijn Moes, Radboud Universiteit Nijmegen